

Irena Rudziewicz

Problematyka wschodniosłowiańska na łamach miesięcznika "Arkusz" (1994-2004)

Przegląd Wschodnioeuropejski 4, 611-615

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRENA RUDZIEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Problematyka wschodniosłowiańska na łamach miesięcznika „Arkusz” (1994–2004)

Miesięcznik kulturalny „Arkusz” był wydawany od 1991 do 1994 roku, jako sobotnio-niedzielnny dodatek do „Głosu Wielkopolskiego”. W czerwcu 1994 r. stał się pismem samodzielnym, adresowanym do środowisk intelektualnych, artystycznych, uniwersyteckich i młodzieży szkolnej, omawiającym pod redakcją Bogusława Latawca zagadnienia kulturalne. Wśród publikowanych materiałów znaczące miejsce zajmuje tematyka wschodniosłowiańska, literatura i kultura, teatr i film, sztuka i obyczaje naszych wschodnich sąsiadów, w tym literatura rosyjska, która na łamach miesięcznika jest często i chętnie przez Redakcję prezentowana.

Wśród prozaików rosyjskich szczególne zainteresowanie wzbudzają twórcy postmodernistyczni oraz emigracyjni. Są publikowane ich utwory, wywiady z nimi, recenzje tekstów oraz omówienia ich twórczości. W „Arkuszu” ukazały się tłumaczenia utworów Włodzimierza Sorokina działającego w ruchu konceptualistów, a w tekstach literackich zabawy i gry słowne¹. Redakcja pisma zaprezentowała zarówno twórczość Juza Aleszkowskiego, który wprowadził do współczesnej literatury rosyjskiej nowe tematy i nietypową leksykę, jak i omówienie jego dorobku literackiego, w tym emigracyjnego².

Wśród innych pisarzy-emigrantów Redakcja zwróciła uwagę na nawiązującego do surrealizmu Jurija Mamlejew³ oraz na szkic wspomnieniowy Aleksandra Sołżenicyna, mówiący o pobycie pisarza na terenie Prus Wschodnich i Warmii podczas ofensywy wojsk radzieckich w styczniu 1945. Sytuację w Rosji po powrocie Sołżenicyna opisuje w reportażu korespondent z Barnauiu, który podkreśla, że inni pisarze-emigranci „najczęściej wpadają do Rosji tylko z wizytą. Sołżenicyn przyjechał na stałe...”⁴

¹ W. Sorokin, *Pierwszy leninowski*, tł. J. Czech, „Arkusz” 1996, nr 12, s. 12–13. W dalszych przypisach nazwa pisma będzie zaznaczona pierwszą literą „A”.

² J. Aleszkowski, *Uwaga – orgazm. Powieść naukowo-fantastyczna*; J. Czech, *Wyście uczony, towarzysz Stalin...*, „A” 1998, nr 7, s. 11–112; s. 10.

³ J. Mamlejew, *Bojownik o szczęście*, tł. J. Czech, „A” 1999, nr 2, s. 16.

⁴ Al. Worotnikow, *W Rosji o Sołżenicynie*, tł. J. Czech, „A” 1994, nr 6, s. 16; S. Sołżenicyn, *Dietrichsolorf. Fragm. ks. „Wpadło ziarno między żarna. Szkice wygnańca 1974–1978”*, tł. J. Czech, „A” 2000, nr 10, s. 13.

Wśród innych przetłumaczonych utworów na łamach „Arkusza” znalazły się teksty Ludmiły Ulickiej, opowiadania E. Rusakowa, prozatorskie dokonania Daniela Charmsa, pochodzące z różnych lat pracy pisarskiej, fragmenty prozy Michaiła Bułhakowa, wspomnienia Wieniedikta Jerofiejewa oraz stronicie z książki „Anna i Amadeo” opisujące spotkanie Anny Achmatowej z malarzem włoskim Amadeo Modiglianem w Paryżu⁵.

Stosunkowo często były publikowane na stronicach „Arkusza” tłumaczenia wierszy poetów rosyjskich starszego i młodszego pokolenia. Wśród nich są zarówno utwory, jak i wspomnienia o Włodzimierzu Majakowskim, który w Polsce był często i chętnie przekładany przez różnych tłumaczy, a który obecnie stosunkowo rzadko pojawia się na łamach polskiej prasy⁶ w odróżnieniu od Władysława Chodasiewicza, którego poezja wciąż na nowo jest tłumaczona, recenzowana, publikowana i czytana⁷. Podobnie jak twórczość Bułata Okudźawy, Włodzimierza Nabokowa oraz Jewgienija Riejna⁸, których utwory znalazły się również na łamach „Arkusza”.

Wśród rosyjskich przedstawicieli literatury pięknej najwięcej miejsca i uwagi zajmuje Gennadij Ajgi, poeta czuwaski i rosyjski ze względu nie tylko na walory poetyckie wierszy, ale i na indywidualną poetykę, „w tym w intrygującej postaci graficznej jego utworów”⁹. W „Arkuszu” obok tłumaczonych tekstów poety znajdują się artykuły o nim, recenzje wydawanych w Polsce tomików jego wierszy, książek i esejów, wywiady, opisy spotkań, współpracy z poetami polskimi, wspólnych pobytów zarówno w Moskwie, jak i w stronach rodzinnych twórcy, wspomnienia o wieczorach poetyckich i spotkaniach z czytelnikami¹⁰.

⁵ L. Ulicka, *Fontanna Przyjaźni Narodów*, tł. J. Czech, „A” 1995, nr 1, s. 1, 2; E. Rusakow, *Nie najświętsza panienska*, tł. J. Sadowski, „A” 2002, nr 7, s. 5; idem, *Zotow w lustrze*, tł. J. Sadowski, „A” 2002, nr 12, s. 8; D. Charms, *Proza*, tł. J. Czech, „A” 1995, nr 11, s. 12; To samo, tł. J. Czech, E. Balcerzan, „A” 1996, nr 11, s. 10; M. Bułhakow, *Powierzchnia na kółkach. Pamiętnik genialnego obywatela Połosuchina*. Fragm., tł. N. Woroszyńska, „A” 1998, nr 3, s. 14; W. Jerofiejew, *Świątynia Chrystusa Zbawiciela (Wspomnienia o pierestrojce)*, tł. J. Czech, „A” 1997, nr 11, s. 13; B. Nosik, *Pierwsze spotkanie*. Fragm. ks. „Anna i Amadeo”. *Historia tajemniczej miłości Achmatowej i Modiglianiego albo „Rysunek we wnętrzu”*, tł. N. Woroszyńska, „A” 2001, nr 5, s. 4–5.

⁶ Wł. Majakowski, *Co nieco o Petersburgu*, tł. E. Balcerzan, „A” 2003, nr 5, s. 8; E. Balcerzan, *Teraz by nikt mnie nie poznał...*, „A” 2000, nr 6, s. 8.

⁷ E. Balcerzan, *Najmniejszy ślad*, „A” 2002, nr 4, s. 15.

⁸ B. Okudźawa, *Wiersze*, tł. W. Woroszyński, „A” 1996, nr 4, s. 6; Wł. Nabokow, *Do Rosji*, tł. A. Mandanian, „A” 1996, nr 8, s. 6; J. Riejn, *A Ona weszła cicho w ciemnej sukni*, tł. P. Fast, „A” 1997, nr 7; idem, *Piasek*, tł. P. Fast, „A” 2003, nr 4, s. 7.

⁹ G. Ajgi, *Poezja – jako – Milczenie. Luźne notatki na temat*, tł. W. Woroszyński, „A” 1995, nr 1, s. 8–9.

¹⁰ G. Ajgi, *Świat Sylwii*, tł. E. Balcerzan, „A” 2002, nr 1, s. 8; J. Czech, *Drugie słońce*, „A” 1996, nr 1, s. 11; B. Łatawiec, *Czytanie z Gennadija Ajgiego*, „A” 1996, nr 4, s. 6–7; E. Balcerzan, *Moskwa – Czeboksary*, „A” 1997, nr 1, s. 7; nr 2, s. 11; nr 3, s. 11; nr 4, s. 10; nr 5, s. 11; nr 10, s. 8–9.

Twórczość Ajgiego, jak podkreślają polscy autorzy, ma znaczący wpływ na wielu młodych poetów, co widać w przetłumaczonych utworach Aleksandra Makarowa-Krotkowa, który pod wpływem twórcy czuwaskiego tworzy wiersz wolny, swoje utwory publikuje zarówno w zagranicznych pismach („Konty-nent”, „Muleta”), jak i w Moskwie¹¹.

Wśród opublikowanych w miesięczniku materiałów o literaturze rosyjskiej na szczególne wyróżnienie zasługują prowadzone z pisarzami rozmowy i wywiady, wypowiedzi i informacje o nowych książkach, recenzje i artykuły, analizujące różnorodne aspekty rozwoju współczesnego rosyjskiego procesu literackiego¹², dostarczające czytelnikom aktualnych i interesujących danych, wiadomości oraz materiałów.

Znaczące miejsce w „Arkuszu” zajmują różnorodne informacje o życiu kulturalnym Rosji. Są wśród nich materiały o filmach rosyjskich, roli kinematografii i jej twórcach, fragmenty książki „Tarkowski i inni”, recenzje filmów rosyjskich, dane o filmach dokumentalnych i ich operatorach¹³.

Sporo miejsca w periodyku znajdują również materiały o teatrze rosyjskim oraz o premierach sztuk autorów rosyjskich na scenach polskich (A. Czechow, F. Dostojewski, D. Charms)¹⁴. Interesują Redakcję pisma również inne aspekty życia kulturalnego w Rosji. Zamieszczane są materiały o życiu muzycznym, plastycznym, literackim współczesnej Moskwy, o pracach wydawniczych nad wspomnieniami o Katyniu, o wystawach fotograficznych w Moskwie i Warszawie¹⁵.

Bardzo interesujące, jak się wydaje, są publikowane w ciągu kilku lat materiały kulturalne zebrane w cykle. Piotr Wajl i Aleksander Genis w cyklu „Kuchnia rosyjska na wygnaniu” zaprezentowali historię wybranych, oryginalnych, specyficznych dla kraju potraw rosyjskich, starając się na emigracji odrodzić

¹¹ Al. Makarow-Krotkow, *Wiersze*, tł. J. Czech, „A” 1997, nr 12, s. 6.

¹² *Luksus swobody. Rozm. z S. Awiercincewem. Rozm. O. Błażewicz*, „A” 1996, nr 3, s. 7; *Uratować słowo. Rozm. z W. Szentalińskim*, „A” 1998, nr 6, s. 1, 2; *Uczyłem się od Poznaniaków. Rozm. z J. Łosiewskim. Rozm. J. Czech*, „A” 1998, nr 11, s. 6; *Polska mafia. Rozm. z A. Michtejewem. Rozm. N. Woroszyńska*, „A” 2000, nr 4, s. 14; W. Stankowska, *Ważąca perły*, „A” 2002, nr 8, s. 7; W. Woroszyński, „*Moi Moskale*”, „A” 1997, nr 10, s. 8–9; M. Wieczorek, *Poetom rosyjskim*, „A” 2002, nr 8, s. 1, 7; P. Fast, *Brodski i Szymborska – czas, miłość, twórczość*, „A” 1998, nr 3, s. 8–9; P. Łuszczkiewicz, *Dowcip i metafizyka. O wierszu Józefa Brodzkiego „Ogrodnik”*, „A” 1999, nr 2, s. 4; P. Fast, *Trubadurzy i imperium*, „A” 2001, nr 3, s. 1, 2.

¹³ W. Różycka-Zborowska, *Stalker*, „A” 1994, nr 29, s. 1; E. Pawlak, *Nostalgia rosyjska jak choroba*, „A” 2002, nr 10, s. 1, 2; *W Grozonym. Rozm. z Andrzejem Wolfem, autorem filmu dokumentalnego „Szukam brata”*. Rozm. M. Hendrykowska, „A” 1996, nr 2, s. 1, 2; M. Kornatowska, *Dworzec dla dwojga” Eldara Riazanowa*, „A” 1995, nr 8, s. 12.

¹⁴ K. Dorczyk, „*Czajka*” w „*Nowym*”, „A” 1996, nr 3, s. 13; idem, *Dwa razy Czechow*, „A” 1998, nr 7, s. 9; J. Czech, *Okiem charmsologa*, „A” 1998, nr 6, s. 15; M. Szczot, *Sceniczność Dostojewskiego*, „A” 2001, nr 9, s. 11.

¹⁵ J. Czech, *W Moskwie po paru latach*, „A” 1977, nr 11, s. 12–13; *Jeńcy niewypowiedzianej wojny. Rozm. z N. Lebidiewą N. Woroszyńska*, „A” 1998, nr 9, s. 3, 4; A. Kłos, *Zamiast metra*, „A” 2000, nr 11, s. 15; St. Drajewski, *Tańca do nieba nie zabiorę*, „A” 2002, nr 8, s. 12.

tradycję kulinarną i przekazać przepisy na najbardziej typowe dania kuchni rosyjskiej, choć „na emigracji podtrzymywanie związku z ojczyzną jest trudne, ale możliwe”¹⁶.

W drugim cyklu „Petersburg – plan miasta” Izabela Jarosińska w sposób niezwykle interesujący prezentuje najbardziej atrakcyjne zabytkowe miejsca, najczęściej związane ze znanymi rosyjskimi pisarzami, kompozytorami, autorami, muzykami, architektami lub działaczami. Opisując Zaulek Kowali, omawia postać i twórczość Fiodora Dostojewskiego. Prezentując ulicę Wielką Morską, wspomina Aleksandra Hercena i Władimira Nabokowa. A przedstawiając postać cara Piotra I, mówi o poetyckim ujęciu tej postaci zarówno przez Adama Mickiewicza, jak i Aleksandra Puszkina. Autorka snuje swoje refleksje i rozważania na temat różnorodnych pomników i placów, ulic i starych budynków, mostów i muzeów oraz osób związanych z tym miastem¹⁷.

Oba te cykle w specyficzny sposób łączą wspomnienia markiza de Custine w tłumaczeniu Marii Leśniewskiej, który przytacza opisy nietypowych kuchni dokonane przez różne znane osoby w różnorodnym czasie (J. Brodski, F. Dostojewski, M. Łotman, O. Mandelsztam). „Petersburga kuchnia – piekło czy raj? – zastanawia się Autor wspomnień. – Miejsce, które się przeklina, z którego się szydzi i ucieka – i za którym się tęskni. Nawet jeśli za jej oknem czai się trójjaki bies”¹⁸.

Na łamach „Arkusza” znaczące miejsce zajmują problemy rozwoju ukraińskiego procesu literackiego i kulturalnego, artykuły omawiające twórczość poszczególnych współczesnych poetów i tłumaczenia ich wierszy, a także omówienia rozwoju literatury i kultury w Kijowie i Lwowie. Przykładem przyswajania najnowszej literatury ukraińskiej polskim czytelnikom jest artykuł pokazujący twórczość współczesnego poety Wasyla Stusa, zawierający wspomnienia o nim, tłumaczenia jego utworów z różnych tomików oraz analizę wybranych wierszy¹⁹.

W „Arkuszu” są zamieszczane różnorodne materiały związane z Ukrainą, jej historią i współczesnym życiem, pobytami w różnych miastach (Kijów, Lwów, Charków), gdzie znajdują się wspaniałe pomniki, zabytki, mieszka wiele

¹⁶ P. Wajl, A. Genis, *Grzybowa metafizyka*, „A” 1999, nr 10, s. 16. Zob. m.in. teksty: „A” 1998, nr 1, s. 16; nr 2, s. 16; nr 5, s. 16; nr 7, s. 16; nr 8, s. 16; nr 9, s. 16; 2000, nr 1, s. 14; nr 2, s. 14; nr 8, s. 15; nr 9, s. 14; nr 10, s. 15; 2002, nr 1, s. 15; nr 2, s. 14; nr 5, s. 15; nr 7, s. 14; 2003, nr 1, s. 13.

¹⁷ J. Jarosińska, *Zaulek Kowali*, „A” 2002, nr 5, s. 12–13; *Ulica Wielka Morska nr 47*, „A” 2002, nr 8, s. 15; *Plac Sienny*, „A” 2002, nr 12, s. 13; *Urodzinowe przechadzki po mieście*, „A” 2003, nr 5, s. 8–9. Zob. też inne teksty: „A” 2003, nr 2, s. 14; 2002, nr 10, s. 12; nr 9, s. 14.

¹⁸ *Ze wspomnień markiza de Custine. O petersburskiej kuchni*, tł. M. Leśniewska, „A” 2002, nr 2, s. 15.

¹⁹ A. Kornijenko, *Kuszenie przez dobro*, „A” 1995, nr 12, s. 8–9.

znanych osób, związanych z twórcami ukraińskiego procesu literackiego²⁰, z którymi można się spotykać, korespondować, wspominać między innymi twórczość Tarasa Szewczenki

Pamiętam Charków zimą. Wszystko
osrebrzył szron. Szkarłatniał gruz
I sterczał kością siwy mróz
W mosiężnych gardłach wodotrysków.
W granicie kutą pięść zaciskał
Szewczenko...²¹

W periodyku są również prezentowane materiały mówiące o niezbędności pełnych, rzeczowych i dogłębnych wyjaśnień różnych zaszłych uprzedzeń i konfliktów, co jest możliwe w obecnych czasach, gdy „świadomość przynależenia do europejskiej wspólnoty kulturowej, pamięć o udziale w jej współtworzeniu są w stanie odnowić zerwane więzy ze światem wartości uniwersalnych i wzbudzić głębszą refleksję nad wizją przyszłości nowej Europy”²².

Przykładem takich nowych kontaktów i nawiązywania zerwanych kulturalnych więzi może być materiał o przebiegu wieczoru poezji Zbigniewa Herberta we Lwowie w ramach obchodów „Dni Herberta” w tym mieście. Najwcześniejsze lata swego życia polski poeta spędził we Lwowie przy ulicy Łyczakowskiej 55. Bardzo często w swoich wierszach nawiązywał do tego miasta, wspominał, opisywał i poświęcał część twórczości urokom Lwowa

odbity w szybach,
ucichły Lwów
spokojny, blade
świeczniki leż²³.

W miesięczniku kulturalnym „Arkusze”, jak wynika z tych skrótowo zaprezentowanych materiałów, tematyka wschodniosłowiańska jest ukazywana stosunkowo obszernie, w sposób zróżnicowany, interesujący i oryginalny, co daje możliwość czytelnikom polskim wzajemnego lepszego poznania i zrozumienia. Jest to szczególnie ważne w latach uświadczenia sobie przez poszczególne narody słowiańskie przynależności do wspólnej kultury europejskiej, uzmysłowienia współdziałania w jej tworzeniu, kształtowaniu i rozwijaniu.

²⁰ B. Bakula, *Kijów*, „A” 2001, nr 1, s. 14; E. Radowska, *Najtrudniejsze miasto*, „A” 2001, nr 1, s. 14; E. Balcerzan, *Polaków podzielności uwagi*, „A” 2000, nr 7, s. 15.

²¹ E. Balcerzan, *Mosiężne gardło*, „A” 2002, nr 9, s. 1, 2–3; Z. Goldberg, *Moja przygoda z włosowcami*, „A” 2002, nr 7, s. 10.

²² St. Kozak, *Polsko-ukraińskie „przekłete problemy”*, „A” 1995, nr 8, s. 10.

²³ M. D. Pieńkowska, *Konwój. Wieczór we Lwowie poezji Herberta Zbigniewa*, „A” 2002, nr 6, s. 5.